

УДК 338.517:631.173

ЦІНОВИЙ ПАРИТЕТ В АПК ЯК ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПЕРЕОСНАЩЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

П. Т. Саблук, д-р. екон. наук, проф., акад. НААН,
М. М. Могилова, канд. екон. наук, доцент,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Стаття присвячена аналізу впливу співвідношення цінових змін по сільськогосподарській продукції та галузевих технічних засобах виробництва на стан і оновлення матеріально-технічної бази аграрної сфери. Обґрунтовано необхідність цінового паритету в АПК для забезпечення економічних умов техніко-технологічного переоснащення сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: *ціновий паритет, диспаритет цін, фондозабезпеченість, техніко-технологічне переоснащення.*

Постановка проблеми. Як свідчить досвід країн Європейського Співтовариства, результативність аграрного виробництва значною мірою залежить від рівня його техніко-технологічного забезпечення, який на сьогодні в Україні не сприяє природним конкурентним перевагам вітчизняної сільськогосподарської діяльності. Це пов'язано з низькою платоспроможністю аграріїв, зумовленою диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію і, як наслідок, відсутністю економічного інтересу до виробництва багатьох її видів. Кількісні та якісні параметри матеріально-технічної бази сільського господарства потребують розширення й поліпшення, передусім шляхом стимулювання попиту на сільськогосподарську техніку. З огляду на це існує об'єктивна потреба в дослідженні ринку галузевих технічних засобів з позицій його активізації для вітчизняних сільськогосподарських виробників. На особливу увагу заслуговують питання впливу міжгалузевих економічних відносин в АПК на техніко-технологічне переоснащення аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Основні засади державної технічної політики в АПК висвітлені в наукових працях В. І. Кравчука [4] та О. В. Олійника [6]. Проблеми функціонування та розвитку ринку сільськогосподарської техніки розглянуто в працях В. В. Іванишина [3], В. Л. Товстопята [8] та Н. І. Лукашева [5]. Напрями підвищення рівня механізації аграрного виробництва окреслені в результатах досліджень В. В. Адамчука [1], Г. М. Підлісецького [7] та Я. К. Білоуська [2]. Міжгалузеві відносини в АПК є предметом наукових досліджень автора статті [9] та О. М. Шпичака

[10]. Разом із тим недостатньо висвітлені питання впливу цінового диспаритету сільського господарства на техніко-технологічний стан галузі.

Мета статті – обґрунтувати напрями підвищення рівня фондооснащення аграрного виробництва, зокрема технічними засобами, через забезпечення цінового паритету в АПК та стимулювання попиту сільськогосподарських товаровиробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині вітчизняне сільськогосподарське виробництво потребує техніко-технологічного переоснащення відповідно до рівня інноваційного та матеріально-технічного забезпечення розвинутих країн світу. Такі процеси здійснюються в межах розширеного відтворення аграрного капіталу, яке передбачає кількісне зростання, якісне оновлення та структурну збалансованість усіх його складових: земельних і трудових ресурсів, основних та оборотних засобів, нематеріальних активів. Нині порушено структурну комплексність усіх факторів вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Якщо земле- та працезабезпеченість є конкурентними перевагами сільського господарства України, то рівень його техніко-технологічного оснащення істотно поступається розвинутих країнам. Структура функціонуючого аграрного капіталу характеризується певними диспропорціями не на користь основних виробничих засобів і нематеріальної складової (технологій, сортів рослин та ін.), частка яких залишається стабільно низькою, що не відповідає збалансованості всіх факторів сільськогосподарського виробництва (табл. 1).

Таблиця 1 – Структура авансованого аграрного капіталу сільськогосподарських підприємств України, %

Складові аграрного капіталу	Рік			
	2005	2007	2009	2011
Сільськогосподарські угіддя (за нормативною грошовою оцінкою)	70,74	64,85	58,34	49,78
Основні засоби (за середньорічною проіндексованою вартістю) + довгострокові біологічні активи (за справедливою вартістю)	19,05	21,55	24,72	28,32
Оборотні засоби (за поточною вартістю)	10,18	13,34	15,98	20,93
Нематеріальні активи (за середньорічною поточною вартістю)	0,03	0,26	0,97	0,96
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано за даними зведеного балансу сільськогосподарських підприємств (дані ДССУ) та статистичних бюлетенів «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України» за відповідні роки.

Між тим відомо, що за структурної комплексності основних факторів сільськогосподарського виробництва, частка основних засобів має становити 40 %, земельних ресурсів – 40, оборотних засобів – 20 %. За нашими розрахунками, вартість основних засобів у структурі спожитого аграрного капіталу сільськогосподарських підприємств за 2005–2011 рр. не перевищує 28 % (у межах 19–28 %). Дуже низькою є частка нематеріальних активів, які забезпечують розвиток сільського господарства на інноваційній основі (не більше 1 %). Диспропорційність складових функціонуючого аграрного капіталу свідчить про низький рівень фондооснащеності сільськогосподарських угідь і фондоозброєності праці селян. Невирішеною залишається проблема виробництва сільськогосподарської продукції із застосуванням новітніх технологій.

Фондозабезпеченість вітчизняних сільськогосподарських виробників не лише не відповідає технологічним потребам, а й значно нижче від рівня країн з розвинутим сільським господарством. Так, за даними інвентарних списків вибіркового дослідження різних типів господарств Німеччини та відкоригованої до сучасних цін вартості основних засобів вітчизняних сільськогосподарських підприємств, встановлено, що в німецьких середньостатистичних господарствах на 1 га сільськогосподарських угідь припадає в 3,4 раза більше машин та обладнання, ніж у середньому по Україні. Рівень транспортного забезпечення господарств Німеччини вище в 10,4 раза. Взагалі, в аграрному секторі України в частині матеріально-технічного забезпечення доволі гострою є проблема транспортно-логістичного забезпечення.

Вище окреслені проблеми виникли через порушення універсальних закономірностей відтворення галузевого основного капіталу, який є одним із головних факторів економічного зростання в аграрному секторі. Незадовільні тенденції у відтворенні основних засобів сільського господарства більш рельєфно простежуються при порівнянні з іншими галузями економіки України. За 2005–2010 рр. при рівні вибуття основних засобів національної економіки 2,0–6,8 % рівень їх оновлення в 1,6–3,4 раза більше і досягає 6,8–15,1 %. У сільському господарстві рівень оновлення галузевих основних засобів у межах 8,8–14,6 %, але через їх зношеність і застарілість рівень вибуття становить 7,1–12,8 %, що нижче оновлення лише в 1,1–1,5 рази. Нерівномірне співвідношення рівнів оновлення й вибуття основних засобів національної економіки та сільського господарства зумовлює відмінність у темпах фондового накопичення. Так, за 2005–2010 рр. порівнянна вартість основних засобів економіки України збільшилася на 41,82 %, тоді як фондове накопичення в сільському господарстві становило лише 10,67 %. Для досягнення необхідного рівня фондозабезпечення аграрного виробництва недостатньо існуючого на сьогодні співвідношення рівнів оновлення та вибуття галузевих основних засобів через зтяжні процеси їх звуженого відтворення до 2005 року.

Характер і тенденції відтворення основного капіталу формуються під впливом різних інституціональних зовнішніх і внутрішніх чинників, які можуть відігравати роль як стимуляторів, так і депресантів. Одним з основних факторів простого та розширеного відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств є ціновий паритет в агропромисловому комплексі. Його суть полягає в такому співвідношенні цін на сільськогосподарську продукцію та галузеві засоби виробництва, за якого купівельна спроможність сільськогосподарських товаровиробників щодо засобів виробництва зберігається на рівні, що склався в умовно-паритетний період.

Цінова кон'юнктура в різних сферах агропромислового комплексу України й тенденції зростання цін на сільськогосподарську продукцію та галузеві матеріально-технічні ресурси стримують процеси техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва. Наслідком законодавчого закріплення ліберального принципу ціноутворення в нашій країні став значний диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, особливо в 1994–1999 рр. Із 2000 р. цінові пропорції в АПК стали більш сприятливими для сільського господарства. Разом із тим акумульований диспаритет цін негативно позначився на матеріально-технічному забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників

Проаналізовані показники річного й акумульованого співвідношення цінових змін щодо матеріально-технічних ресурсів, які споживаються в сільському господарстві, та сільськогосподарської продукції свідчать про різні тенденції в міжгалузевих відносинах в АПК України. Протягом 1993–2012 рр., тобто за 20 років, для 10 років характерним був диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію, для інших 10 – навпаки. Слід відмітити позитивні тенденції щодо поступового зменшення «цінових ножиць». Так, у 1993 р. темпи зростання цін на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства, в тому числі на різні види основних засобів, перевищували рівень здорожчання сільськогосподарської продукції в 1,5–2,5 рази. Зокрема, «відносне здорожчання» тракторів і машин становило 1,68, автомобілів – 1,96. З 1995 р. цей показник значно зменшився і був у межах 0,67–1,25.

Незважаючи на зменшення «цінових ножиць», досі спостерігається негативний ефект диспаритету цін у сільському господарстві, що характеризується сумарним акумульованим індексом співвідношення цінових змін по сільськогосподарській продукції та галузевих основних засобах. Порушення цінових пропорцій не на користь аграрного сектору найчастіше траплялося стосовно сільськогосподарських машин та обладнання. У 2012 р. накопичене перевищення зростання цін на сільськогосподарську техніку над зростанням цін на галузеву продукцію становило 10 %. Спостерігається позитивна тенденція щодо поступового «відносного» здешевлення транспортних засобів (табл. 2).

**Таблиця 2 – Річний та акумульований диспаритет цін
на сільськогосподарську продукцію та галузеві засоби виробництва,
індекс**

Показник	Рік							
	1993	1996	1999	2002	2005	2008	2011	2012
Співвідношення зростання цін на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства і зростання цін на сільськогосподарську продукцію за рік	1,51	0,80	0,98	1,21	1,04	1,01	1,01	0,99
Співвідношення накопиченого зростання цін на матеріально-технічні ресурси для сільського господарства і накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію з 1993 року	1,51	0,78	0,90	0,76	0,84	0,93	0,92	0,91
Співвідношення накопиченого зростання цін на трактори та сільськогосподарські машини і накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію з 1993 року	1,68	1,54	1,68	1,38	1,28	1,31	1,14	1,10
Індекс співвідношення накопиченого зростання цін на автомобілі та накопиченого зростання цін на сільськогосподарську продукцію з 1993 року	1,96	0,88	0,70	0,62	0,52	0,46	0,36	0,34

Джерело: розраховано за даними статистичних збірників «Статистичний щорічник України» і «Сільське господарство України» за відповідні роки.

Проблему диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію рельєфно характеризують «обмінні ціни» галузевих технічних засобів. У 2014 р. придбання трактора Т-150К для сільськогосподарських виробників коштувало 249 т. зерна пшениці, тоді як у 1990 р. – 38 т. Аналогічна тенденція характерна для «обмінної» ціни зернозбирального комбайна Нива «Ефект», яка в 1990 р. становила 34, а в 2014 р. – 310 т. зерна (табл. 3).

Таблиця 3 – Натуральні показники обміну сільськогосподарської продукції та галузевих технічних засобів, тонн зерна пшениці за одиницю техніки

Найменування техніки	Рік		
	1990	2002	2014
Зернозбиральний комбайн СК-5 «Нива» (СК-5МЕ-1 «Нива - Ефект»)	34,2	556,8	309,7
Трактор Т-150 К	37,8	440,0	249,0

Джерело: розрахунки авторів і дані інших дослідників [3].

Як свідчать дані табл. 2, сільськогосподарські товаровиробники змушені виробляти і реалізовувати дедалі більші обсяги продукції для придбання засобів виробництва, перш за все машин та обладнання. Така ситуація призводить до міжгалузевого перерозподілу фінансових потоків не на користь сільськогосподарських виробників і, як наслідок, до низького рівня платоспроможності останніх.

Диспаритет цін на продукцію сільського господарства та галузей І сфери АПК значною мірою позначається на тенденціях техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва. Рівень паритетності в системі міжгалузевого обміну є одним із найвпливовіших стимуляторів (депресантів) відтворювальних процесів у сільському господарстві, передусім в частині кількісного нарощування та якісного оновлення машинно-тракторного парку. Цей вплив рельєфно виражений залежністю обсягів придбання сільськогосподарської техніки від зміни коефіцієнта співвідношення рівня зростання цін на сільськогосподарську продукцію до рівня збільшення цін на галузеві машини та обладнання (рис. 1).

Відносна стабілізація паритетних відносин між різними сферами АПК сприяла оновленню машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств. Для 2007 і 2010 рр. характерне суттєве зростання цін на сільськогосподарську продукцію за нижчих темпів здорожчання машин та обладнання для аграрного виробництва (відповідно 38 проти 12 %, 30 проти 10 %). Через такі цінові зміни в подальші періоди зріс попит на сільськогосподарську техніку: в 2008 р. придбано у вартісному вимірнику на 66 % більше машин та обладнання, в 2011 р. – на 59 %.

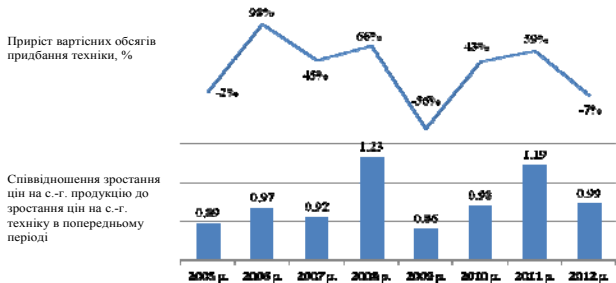

Рисунок 1 – Вплив паритетності ціи у системі міжгалузевого обміну в АПК на обсяги придбання сільськогосподарської техніки в Україні, 2005–2012 рр.

Аналіз засвідчує, що ціновий паритет і диспаритет у сфері АПК є відповідно стимулятором або депресантом техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва, кількісного нарощування та якісного оновлення машинно-тракторного парку сільськогосподарських виробників. Покращення цінових пропорцій на користь аграріїв стимулює попит на сільськогосподарську техніку, тому завданням державного регулювання є запровадження різних механізмів для досягнення паритетності.

У частині забезпечення паритетності ціи на сільськогосподарську продукцію та технічні засоби аграрного виробництва застосовувалися пільгове кредитування, часткова компенсація вартості техніки, агролізинг. Виявлено суттєвий вплив обсягів і механізмів державної підтримки техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва на стимулювання оновлення машинно-тракторного парку сільськогосподарськими виробниками (рис. 2).

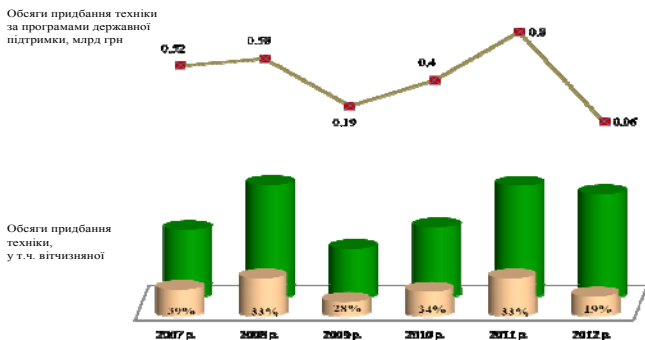

Рисунок 2 – Вплив державної підтримки технічного переоснащення сільського господарства на стимулювання придбання сільськогосподарської техніки в Україні, 2005–2012 рр.

Так, у 2008 і 2011 рр. помітне загальне збільшення закупівлі сільськогосподарської техніки. Саме для цих періодів характерні рекордні обсяги придбання технічних засобів за державними програмами часткової компенсації їх вартості, здешевлення кредитів, придбання на умовах фінансового лізингу. Найвідчутніше державна підтримка позначається на закупівлях вітчизняної техніки: зростають їх кількісні та вартісні обсяги, а також питома вага вітчизняної техніки в загальних обсягах придбання. Наприклад, у 2007–2011 рр. частка вітчизняної техніки в загальних закупівлях коливалася в межах 28–39 %. Відчутне зменшення обсягів державної підтримки в 2012 р. зумовило зменшення частки придбаної вітчизняної техніки до 19 % від загальних обсягів купівлі.

Про стимулювальну роль державної підтримки технічного переоснащення сільського господарства свідчать такі показники: в 2008, 2010 і 2011 рр. кожна гривня державної підтримки сприяла активізації 1-8 гривень власних джерел фінансування на придбання сільськогосподарської техніки. І навпаки, при скороченні обсягів державної підтримки на 1 гривню зменшувалася купівля технічних засобів за власні кошти на 0,4–1,8 гривень.

Державна підтримка в основному є стимулятором попиту саме на вітчизняну техніку. Проте, вітчизняне сільськогосподарське машинобудування опинилося в критичному стані. Диспаритет цін на продукцію сільського господарства негативно позначився не лише на агарному секторі, а й на галузях I сфери АПК, передусім на сільськогосподарському машинобудуванні. У 90-ті роки ХХ ст., зважаючи на скрутний фінансовий стан аграріїв, обсяги придбання ними технічних засобів суттєво зменшилися, що призвело до скорочення випуску продукції вітчизняними машинобудівними заводами. Крім того, техніка українських виробників за багатьма характеристиками поступається іноземним зразкам. незважаючи на це, вітчизняне сільськогосподарське машинобудування потребує відродження й розвитку, але на якісно новій основі. Це – один із ключових напрямів державної політики для забезпечення техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва.

Тому постає потреба наукового обґрунтування оптимальних механізмів державної підтримки технічного забезпечення сільськогосподарських виробників і напрямів стимулювання пропозиції з урахуванням потреб споживачів. За розрахунками Інституту, в 2010-2013 рр. у структурі придбання сільськогосподарськими підприємствами нових тракторів частка вітчизняних становила 1,9–20,2 %. У групі тракторів із потужністю до 40 кВт 85,7–97,6 % – імпортні зразки переважно китайського походження, 2,4–14,3 % – українські. Щодо тракторів із потужністю 40–60 кВт і 60–1000 кВт перевагу надають техніці країн СНД (відповідно 78,3–87,6 % і 80,5–84,4 %). Від 74 і 86,3 % у цих групах займають трактори виробництва ВАТ «Мінський тракторний завод». Найбільший попит у класі великопотужних тракторів на імпортну техніку (без країн СНД). Їхня частка в загальних обсягах придбання

становить 58,8–75,0 % при щорічному зростанні, в основному це трактори "John Deere" (14,9–27,5 %) і "Case" (10,3–18,4 %). Щодо попиту на вітчизняні трактори, то характерною є постійна тенденція до скорочення їхньої частки на ринку. Винятком був лише 2011 р. для малопотужних тракторів до 40 кВт. Аналогічна ситуація спостерігається і на ринку зернозбиральних комбайнів. Щороку зростає частка імпортованих комбайнів у загальних обсягах закупівель (78,6–95,0 %), а вітчизняних – скоротилася з 13,3 до 3,6 %. Вивчення попиту на сільськогосподарську техніку в Україні приводить до висновку про необхідність розвитку вітчизняного машинобудування для АПК шляхом запровадження системи та механізму ліцензійного виробництва сільськогосподарських машин іноземних фірм на території України.

Висновки. Результати досліджень свідчать про чітко виражений вплив міжгалузевих цінових відносин на технічний стан сільського господарства. Саме еквівалентність цін в агропромисловому комплексі є економічним підґрунтям техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва. З огляду на це, державна аграрна політика щодо техніко-технологічного переоснащення сільського господарства має спрямовуватися на створення інституціональних умов для забезпечення паритетності цін у сфері АПК та формування платоспроможного попиту сільськогосподарських виробників. Необхідний комплексний підхід до врегулювання міжгалузевих цінових відносин в АПК, який би враховував економічні інтереси всіх суб'єктів господарювання і сприяв справедливому обміну результатами їхньої діяльності. Досягти паритетності цін на сільськогосподарську продукцію та технічні засоби можливо шляхом державного регулювання процесів відтворення через дотування і субсидування аграріїв, пільгове кредитування та пряме бюджетне фінансування придбання сільськогосподарської техніки. Вагомого значення набуває удосконалення механізмів і збільшення обсягів державної підтримки техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва з її переорієнтацією на малі та середні форми господарювання. У комплексі з вищезазначеними напрямками державної технічної політики слід забезпечити розвиток машинобудування для АПК шляхом реалізації спільних проєктів вітчизняних та іноземних виробників сільськогосподарської техніки на території України з урахуванням потреб різних категорій сільськогосподарських виробників та інвестиційного потенціалу відповідних сегментів ринку техніки.

Література

1. Адамчук В. Сучасний стан та перспективи кадрового та наукового забезпечення галузі механізації сільського господарства / В. Адамчук, В. Булгаков // – Техніко-технологічні аспекти розвитку та випробування нової техніки і технологій для сільського господарства України: зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 15(29). – С. 20–29.

2. Білоусько Я. К. Тенденції і перспективи техніко-технологічного переоснащення сільського господарства / Я.К. Білоусько, В.Л. Товстопят // Агроінком. – 2011. – №7–9. – С. 132.

3. Іванишин В. В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва: монографія / Іванишин В.В. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350 с.

4. Наукові засади розвитку технічної політики в агропромисловому комплексі України / В. Кравчук, Т. Бабинець, Л. Шустік та ін. // – Техніко-технологічні аспекти розвитку та випробування нової техніки і технологій для сільського господарства України: зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 15(29). – С. 3–19.

5. Лукашев Н. И. Динамика цен приобретения средств производства и услуг сельхозтоваропроизводителями / Н. И. Лукашев // АПК: экономика, управление. – 2013. – № 12. – С. 52–58.

6. Олійник О. В. Державна підтримка матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств / О. В. Олійник, Т. В. Калашникова // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 95–100.

7. Підлісецький Г. М. Економічні проблеми відтворення основних засобів у сільському господарстві / Г. М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 184–185.

8. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки / Я. К. Білоусько, В. Л. Товстопят, М. М. Могилова та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 130 с.

9. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин : проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.

10. Шпичак О. М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 3–10.

Аннотация

Статья посвящена анализу влияния соотношения ценовых изменений по сельскохозяйственной продукции и отраслевым техническим средствам производства на состояние и обновление материально-технической базы аграрной сферы. Обосновано необходимость ценового паритета в АПК для обеспечения экономических условий технико-технологического переоснащения сельскохозяйственного производства.

Summary

Article is devoted to the analysis of influence of correlation of price changes of agricultural production and industry technically instruments of production for the state and renovation of technical material base of agriculture sphere. It is stated the need of price parity at agricultural complex to provide economical conditions of technical and technological renovation of agricultural production.